

CALCULATIEMETHODE EN INFLATIE

door Dr. C. de Galan

Inleiding.

Een van de kenmerken van de dynamiek van het economisch leven is de niet parallel lopende beweging van vraag en aanbod. Dit geldt niet alleen voor een bedrijf of bedrijfstak, maar eveneens macro-economisch gezien voor de gehele volkshuishouding. In dat laatste geval spreekt men van in- en deflatoire processen. Aan deze processen is in de economische literatuur ruime aandacht besteed. Ook vindt men in de literatuur vele beschouwingen over de weerslag, die in- en deflatie vinden in de administratie der bedrijfs-huishoudingen. Uit de aard van de indeling in deelwetenschappen van de economie vloeit logisch voort, dat in- en deflatie als zodanig in de sociale economie worden behandeld, terwijl de betekenis ervan voor de calculaties in de bedrijven door de bedrijfseconomie worden geanalyseerd. Vooral in de vervangingswaardetheorie is deze kwestie centraal gesteld en het is geen overdrijving te zeggen, dat deze theorie aan de wijzigingen in het algemeen prijsniveau, die met in- en deflatie gepaard gaan, mede haar ontstaan heeft te danken.

Veel minder aandacht is echter besteed aan de omgekeerde relatie, dus de invloed van de calculatie-methoden op de in- en deflatoire processen. Wel zijn enkele incidentele, vaak nog al vluchtige, beschouwingen over de invloed van de calculatiemethoden op in- en deflatie te vinden, maar van een systematische analyse is nog geen sprake. Het probleem, waarom het hier gaat, is als het ware ten offer gevallen aan de scheiding tussen sociale en bedrijfseconomie. Het analyseren van het genoemde verband tussen calculatiemethoden en in- en deflatie lijkt daarom niet alleen nuttig als zodanig, maar ook om een basis te scheppen voor een wat nauwer contact tussen beide deelwetenschappen. Met name lijkt een discussie over de gevolgen van het gebruiken van bepaalde calculatiemethoden voor macro-economische processen nuttig. Zij is trouwens vooral door de jongste vergadering van de Vereniging voor Belastingwetenschappen al sterk actueel geworden.

Om der wille van de actualiteit en de eenvoud zal hier alleen gesproken worden over de invloed van een tweetal calculatiemethoden op de inflatie, nl. de vervangingswaardemethode en de uitgaafprijscalculatie. Mutatis mutandis geldt het onderstaande trouwens ook voor deflatoire processen en bovendien kunnen andere calculatiesystemen op analoge wijze worden bekeken. Het zal niet nodig zijn de twee methoden van calculeren waarom het hier gaat, nader te omschrijven. Wel lijkt een korte toelichting op het begrip inflatie noodzakelijk. Onder inflatie wil ik, in navolging van De Roos verstaan „een stijging van het algemeen prijsniveau voorzover deze voortvloeit uit een aanbodoverschot van geld, dan wel uit een autonome stijging van de factoren, die de aanbodsprijs van goederen bepalen.”¹⁾ In deze definitie wordt over twee vormen van inflatie gesproken: over de inflatoire zuiging, die zijn oorzaak vindt in het overschot van de totale vraag naar goederen boven het totale aanbod (de „inflationary pull”) en over de druk, die veroorzaakt wordt door kostenstijgingen (de „inflationary push”). Alleen de laatste vorm van inflatie is voor ons probleem interessant. Op het zuigings-

1) Prof. Dr. F. de Roos, Pre-advies voor de Vereniging voor de Staathuishoudkunde over inflatiebestrijding, wenselijkheden en mogelijkheden, 1957, blz. 41.

proces van de „pull” oefent het calculatiesysteem geen invloed uit ²⁾, behalve wanneer dit zuigingsproces ook de kosten omhoog gaat trekken. Maar dan ontstaat dezelfde situatie als bij de „push”, de stuwning van onderen.

Het probleem, waarvoor hier de aandacht wordt gevraagd, is dus het volgende: op welke wijze wordt een inflatoir proces, dat ontstaat door een autonome stijging van bepaalde kostencategorieën, beïnvloed door de vervangingswaardecalculatie en de uitgaafprijscalculatie? Welke zijn de verschillen tussen de gevolgen dezer beide calculatiemethoden? Voordat de behandeling van dit probleem mogelijk is, zal eerst moeten worden nagegaan wat er met kosten, prijzen, afzet en produktie gebeurt na de „inflationary push”. Deze analyse is een macro-economische en zal noodgedwongen van enig vakjargon gebruik moeten maken. Nadat vervolgens het eigenlijke probleem aan de orde is gesteld, zal tenslotte aandacht worden geschonken aan de invloed van de overheid in verband met de behandelde problematiek.

De gevolgen van de autonome inflatie

De autonome inflatie betekent in wezen der zaak ook een vergroting van de vraag, nl. van de vraag naar inkomen. Een groep subjecten vergroot autonoom haar claim op het totale nationale inkomen, bv. arbeiders, ondernemers, boeren. Eén van de factoren, die de eindprijs van goederen bepalen, stijgt dus in prijs. Macro-economisch gezien betekent dit dus een kostenstijging. Of hierop ook een verhoging van het prijsniveau volgt hangt af 1e. van de verandering der totale afzet en 2e. van de reactie der ondernemers.

Ad 1e. Door de autonome inflatoire impuls is het inkomen van een groep leden der volkshuishouding verhoogd. Dit inkomen leidt tot hogere uitgaven voor deze mensen, maar niet onmiddellijk. Er is een zeker tijdsverloop tussen de verhoging van inkomsten en uitgaven. Voor arbeiders bv. is deze „time-lag” over het algemeen kort, voor ondernemers langer en voor het buitenland — d.w.z. dat de inflatoire impuls is een verhoging van de importprijzen — is zij vaak oneindig lang. Gedurende een zekere tijd stijgen dus de uitgaven nog niet, dus evenmin de afzet. Daar de kosten wel gestegen zijn, betekent dit ofwel een daling van de inkomens van andere groepen der bevolking, ofwel een prijsverhoging — dus doorgeven van de kostenstijging — gepaard gaande met een daling van de reële produktie. Wat er gebeurt hangt af van

Ad 2e. de reactie der ondernemers. Hiervoor is dan weer de marktsituatie mede beslissend. De inflatoire impuls zal over het algemeen leiden tot een verschuiving in de inkomensverdeling, als de mogelijkheid ontbreekt de kostenstijging door te berekenen, met andere woorden in een situatie die neigt naar volledige concurrentie. Onder meer monopolioïde omstandigheden zal eerder een stijging van het prijsniveau optreden en, daar de afzet nog gelijk blijft, dientengevolge een daling van de produktie.

Na verloop van tijd stijgt de afzet nominaal, wanneer de verhoogde inkomens worden uitgegeven. De gevolgen van deze stijging kunnen echter worden gecompenseerd door de inkomensdaling elders, zoals die daarnet is besproken. Het is duidelijk, dat de totale reactie op lange termijn geheel afhankelijk is van de „income-expenditure lag” der diverse bevolkingsgroepen en door de reacties van de ondernemers. Waar precies de inflatoire impuls optreedt is uiteraard mede essentieel.

²⁾ Dit betekent niet, zoals we nog zullen zien, dat de calculatiemethode niet deze zuiging kan versterken of zelfs veroorzaken.

Doordat de methode van calculeren in de bedrijven zowel voor de inkomensbepaling als voor de reactie op de prijsstijging van een produktiefactor van grote betekenis is, speelt hij een belangrijke rol in het inflatoire proces.

Het inflatoire effect van twee calculatie-methoden

De essentie van de vervangingswaardecalculatie voor ons probleem is het onmiddellijk als zodanig calculeren van de kostenstijging, die macro-economisch gezien met de inflatoire impuls gepaard gaat. De lonen stijgen, of het inkomen van ambtenaren, boeren of ondernemers. Deze kostenstijging wordt nu door de gehele bedrijfskolom meteen „doorgegeven”. Doordat de afzet niet onmiddellijk „meestijgt” treedt een daling van de winstmarge op of een prijsstijging met daling van de reële afzet. In ieder geval betekent dit tijdelijk een vermindering van de gecalculerde inkomens. En als de gestegen lonen, enz. worden uitgegeven kan de nominale afzet stijgen, tenzij dat te lang op zich laat wachten en het elders gedaalde inkomen de afzet nog verder doet dalen. *De reactie op de inflatoire impuls is dus — in ieder geval tijdelijk — deflatoir.* Doordat men zich de stijging van de kosten snel realiseert zal een stijging van het prijsniveau sneller optreden, maar ook meteen definitief zijn. Zowel de daling van de winstmarges als het verminderen van de produktie — dus ook van de winsten, bij gelijkblijvende marges — heeft bovendien een negatieve invloed op de toekomstverwachtingen van de ondernemers.

De uitgaafprijscalculatie heeft een geheel andere reactie tot gevolg. De kostenstijging wordt nu niet dadelijk doorgegeven. Zij wordt alleen daar gevoeld, waar zij optreedt; doch elders treedt zij pas op, als de goederen moeten worden gekocht, waarvan de prijs onder invloed van de inflatoire impuls is gestegen. Tot dat ogenblik worden nog steeds de oude winstmarges gecalculerd. Blijft de afzetverhoging nu lange tijd uit, dan kan toch na verloop van tijd de boven gesignaleerde daling van winstmarges en/of produktie optreden. Maar reageert de afzet sneller, bv. na een loonstijging, dan worden zelfs hogere winstmarges gecalculerd, dus hogere inkomsten. Het is zeker niet onmogelijk, dat hierdoor een cumulatief proces in werking wordt gesteld. Te meer, daar ook de toekomstverwachtingen optimistischer kunnen worden. Daar komt nog iets bij. Vervanging van de in prijs gestegen goederen eist een beroep op nieuwe middelen, daar immers de voor deze vervanging noodzakelijke „reserveringen” — in feite een verhoogde kosten-calculatie — ontbreken. Tegen dit berekenen van „schijnwinsten” waarschuwt de vervangingswaardetheorie reeds enige decennia.³⁾

De reactie op de inflatoire impuls onder invloed van de uitgaafprijscalculatie is dus — in tegenstelling tot de vervangingswaardecalculatie — hoogstens na verloop van tijd deflatoir, maar zij zal ook vaak inflatoir zijn. De reactie komt niet alleen veel later tot stand, maar zij kan de inflatoire „push” versterken en leiden tot een inflatoire „pull” en dus een discrepantie schepjen tussen bestedingen en middelen.

Het lijkt gewenst dit theoretische verhaal met een enkel voorbeeld te verduidelijken.

Stel dat de inflatoire impuls bestaat uit het verhogen van de mijnwerkerslonen. We zullen aannemen, dat de kolenprijzen evenredig worden verhoogd. Vervangingswaardecalculatie betekent nu, dat de verhoogde kolen-

³⁾ De duitse bedrijfseconoom F. Smidt zag hierin zelfs de hoofdoorzaak van de conjunctuurecyclus.

prijzen meteen worden gecalculeerd en ook de prijsverhogingen, die daaruit voortvloeien (bv. die van metaal, electriciteit, spoorkaartjes e.d.). Het gevolg is, dat in verschillende bedrijfstakken de winstmarges dalen of dat algemeen de prijzen stijgen (ook tussenvormen zijn mogelijk). Mijnwerkers plegen hun loon vrij snel uit te geven, zodat al spoedig de totale afzet in Nederland wat stijgt. De winstdalingen zijn dan van zeer tijdelijke aard geweest of, in het andere geval, kunnen de verhoogde prijzen vrij snel worden betaald. De deflatoire reactie is van korte duur, maar de inflatie krijgt geen grotere omvang dan de aanvankelijke impuls.

Indien uitgaafprijscalculatie wordt toegepast, blijkt de prijsstijging pas als de kolenvoorraden op zijn en in een volgende fase pas, als de machines moeten worden vervangen, enz. Men calculeert dus geruime tijd op de oude voet voort, maar ondertussen gaan de mijnwerkers hun gestegen inkomsten uitgeven. De afzet stijgt dus, althans in bepaalde bedrijfstakken. Verhoogde produktie of verhoogde winsten zijn het gevolg. In plaats van tijdelijk deflatoir en overigens neutraal is de reactie nu dus eventueel neutraal, doch waarschijnlijk inflatoir.

De uitgaafprijscalculatie komt er in feite op neer, dat men „boven zijn stand” leeft. Dit komt ook duidelijk tot uitdrukking indien de inflatoire impuls van het buitenland komt. Prijsstijging van importgoederen resulteert in verbreking van het betalingsbalansevenwicht en onder invloed van de vervangingswaardecalculatie wordt dit evenwicht veel sneller hersteld dan bij uitgaafprijscalculatie.

In het algemeen kan men dus zeggen, dat de reactie op een inflationary push onder een systeem van vervangingswaarde leidt tot een prompte en, althans tijdelijk, deflatoire reactie. Zowel de snelheid van de reactie als het karakter er van vormen een essentieel verschilpunt met de uitgaafprijscalculatie. Daarvan is het kenmerk juist een trage aanpassing, die bovendien in bepaalde gevallen tot een cumulatief inflatoir proces kan leiden en — tenzij een stijging van de nominale afzet geheel achterwege blijft — geen deflatoir karakter heeft. De invloed, die van de gecalculeerde winsten uitgaat op de verwachtingen en beslissingen van de ondernemers versterkt het geconstateerde verschil tussen de beide calculatiemethoden nog in belangrijke mate. Wel is het mogelijk, dat de te hoog gecalculeerde winsten worden gebruikt ter financiering van de gestegen nominale kapitaalbehoeften, maar dit is meer een toevallige omstandigheid, die bovendien niet erg waarschijnlijk is.

De invloed van de overheid

Dat de hier vermelde gevolgen van de uitgaafprijscalculatie in een inflatoire periode zeer reëel zijn is o.a. het gevolg van de belastingheffing. Het zou ook om andere redenen onjuist zijn in het licht van de huidige situatie, in deze beschouwing geen aandacht te besteden aan de invloed van de overheid. De belangrijkste uitgaafprijscalculator, zij het met enige beperkingen, is immers de fiscus. Dat „schijnwinsten” worden belast, dat wil zeggen het voor de continuering van het produktieproces noodzakelijke nominale vermogen, heeft tot gevolg, dat op het reële vermogen wordt ingeteerd zodat dus aantrekking van nieuwe middelen onvermijdbaar wordt. Op zichzelf werkt deze belastingheffing dus inflatoir, al is compensatie mogelijk, indien de overheid de geïnde belastinggelden bespaart. Een verstoring van het produktieproces kan dan worden vermeden, indien deze besparingen worden aangewend ter continuering van de getroffen bedrijven. De dan op-

tredende situatie is soortgelijk aan die, waarbij de uitgekeerde te hoge winsten worden beschikbaar gesteld aan de bedrijven, die middelen nodig hebben voor normale aanschaffingen tegen gestegen prijzen. Slechts is sprake van „koude socialisatie”. Zelfs zou de overheid tot oppotten kunnen overgaan en daardoor het inflatoire proces remmen. Dit argument ter verdediging van de gevolgde methode van belastingheffing door de fiscus wordt dan ook wel gebruikt. De afgelopen jaren kunnen echter moeilijk tot optimisme leiden omtrent de mogelijkheid tot anticyclische fiscale politiek van de overheid. Gedeeltelijke aanwending voor consumptieve doeleinden of ook voor investeringen, die niet de te lage afschrijvingen en dus investeringen in de bedrijven compenseren, werkt inflatieversterkend.

Het argument tegen de vervangingswaardegedachte, als zou zij het stabiliserend karakter van progressieve belastingheffing tegengaan, is dan ook onjuist. Dit argument gaat uit van een in het verleden niet reëel gebleken wensdroom ten aanzien van de overheidsfinanciën. Maar bovendien geldt het pas, als de vervangingswaardecalculatie niet wordt toegepast in de bedrijven! Indien dat wel het geval is, wordt daardoor op zichzelf ook stabilisering bereikt. De vervangingswaardecalculatie is een build-in-stabilizer, die niet afhankelijk is van de overheid (inclusief de tweede kamer!). Belasting van schijnwinsten is daardoor alleen gerechtvaardigd, als de genietters van deze schijnwinsten ze als reëel beschouwen en de overheid dat niet doet!

De conclusie, zoals die is getrokken ten aanzien van het verschil in inflatoir effect van vervangingswaardecalculatie en uitgaafprijscalculatie wordt daarom door belastingargumenten niet aangetast. ⁴⁾

Samenvatting.

1. De invloed van de calculatiemethode op een autonoom inflatoir proces is afhankelijk van de aard van de inflatoire impuls. Essentiële factoren zijn met name de bestedingsquote en de inkomsten-uitgaven-„lag” van degenen, die een inkomensstijging genieten.
2. Bij een gelijke inflatoire impuls is de reactie bij vervangingswaardecalculatie sneller en sterker deflatoir van karakter dan bij uitgaafprijscalculatie. Enerzijds vindt bij vervangingswaardecalculatie aanpassing van de winst of van de produktie onmiddellijk plaats en is in een later stadium geen beroep op nieuwe middelen noodzakelijk. Anderzijds zijn ook de verwachtingen van de ondernemers daardoor minder optimistisch.
3. De invloed van de fiscus is, doordat zij schijnwinsten belast en de daaruit voortvloeiende middelen niet juist aanwendt, ongunstig. Zij maakt de gevaren van de uitgaafprijscalculatie mede actueel.

⁴⁾ Daar het in dit artikel gaat om de invloed van de calculatiemethoden als zodanig, is het niet zinvol in te gaan op uit inkomstenwensen voortspruitende secundaire gevolgen van de toepassing dezer methoden. Deze gevolgen zullen niet groot zijn.